

MUSTAFA B. MUHAMMED EL-AMÂSÎ ET-TRABZONÎ VE ESERLERİ

Zahir ASLAN*

Hayatı

Kaynaklarda hayatı hakkında detaylı bilgiye rastlamadığımız müellifin Trabzon'da dünyaya geldiği ve ardından Amasya'nın Akdağ bölgesine yerleştiği nakledilmektedir. Aktâgî, er-Rûmî, el-'Usmânî ve en-Nahvî¹ künyeleri ile de bilinmektedir. Yakup Paşa (ö. 1150h) Medresesi müderrislerinden olduğu nakledilen müellifin hayatı hakkında bilinen nadir bilgilerden biri de Hanefî mezhebine mensup olduğudur.² Mustafa el-Amâsî et-Trabzonî kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla biri Akâid, diğeri de Arap dili alanında olmak üzere iki eser telif etmiştir.³

Eserleri

1. er-Risâletü'l-Hamûdiyye fi'l-Akâid

Biyografi kaynaklarında Akâid alanında kaleme alınmış muhtasar bir çalışma olduğu nakledilen müellifin bu eserinin yazma veya matbu haline rastlayamadık.

2. Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâici'l-Efkâr

Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın, Birgivî Mehmed Efendi'nin (ö. 981/1573) nahiv alanında kaleme aldığı *İzhâru'l-esrâr* adlı eserine 1085'te yazdığı *Netâici'l-Efkâr* adlı şerhe yazılmış uzun bir hâşiyedir. *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâici'l-Efkâr* adıyla 1239, 1273, 1279, 1303 1308, 1317, 1318, 1325 yıllarında İstanbul'da basılmıştır.⁴

Muhtevası

Toplam üç yüz doksan sayfadan oluşan eserde altı sayfa detaylı bir içindekiler tablosu mevcuttur. Kapsamlı olan bu tabloda gramerin temel konularının yanı sıra belli kavram, harf ve kelimelerin muhtevasına dair iki yüz kırk dört başlık bulunmaktadır. İlk bakışta bu şekilde detaylı bir içindekiler tablosunun aranan konuyu kolaylıkla bulmaya vesile olacağı düşünülse de nahiv alanında yazılan eserlerde mutad olarak yer verilen temel konulardan farklı birçok başlığa yer verilmesi ve başlıkların uzun olması okuyucuyu yormaktadır.⁵

Müellif eserin mukaddimesinde *İzhâru'l-esrâr*'ın şerhi *Netâici'l-Efkâr*'ın kendisinden istifade edilmesi için yarışılmayı hak eden çok kıymetli bir eser olduğunu belirttikten sonra eserdeki kapalı,

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, zahiraslan@trabzon.edu.tr

¹ Ali Rıza Karabulut & Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu'l-târîhi't-turâsi'l-İslâmi fi mektebâti'l-'âlem* (Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001), 5/3726.

² Kümillâi, Muhammed Hıfzurrahmân, *el-Budûru'l-mudiyye fi terâcimil Hanefiyye*, (Mısır: Dâru's-Sâlih, 2. Baskı, 2018), 18/127.

³ Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-muellifin*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993, 12/265; Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'arifin es-mâ'u'l-muellifin ve âsârü'l-musannifin*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951, 1955), 2/446; Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınevi, t.y.), 1/241.

⁴ Gökhan Sebati Işkın, "Kuşadalı Mustafa b. Hamza (Adalı), Netâici'l-Efkâr adlı Eseri ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2007): 162.

⁵ Bk. Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâici'l-Efkâr*, s. 1-6.

anlaşılmayan ve zor yerleri daha anlaşılır kılmak adına bu Hâşiyeyi yazmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Müellif zor bir iş olarak ifade ettiği bu eseri yazmak için -mütevazı bir dille- ehil olmadığını ancak her şeye kadir olan Allah Teâlâ'nın kudreti ve inayetiyle "İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır"⁶ hadis-i şerifine mazhar olma gayesiyle bu işe başladığını anlatmaktadır.

Müellif mukaddimede ana metin *Netâicü'l-Efkâr* hakkında kısa bilgi verdikten sonra asıl metne işaret ederek parantez içinde "kavluhu..." ifadesi ile alıntılar yapmaktadır. Ana metinden verdiği ifadenin hemen ardından parantezi kapatmadan konuya dair değerlendirmelerine geçmektedir.

Değerlendirme yaptığı bu bölümde detaylı sözlük açıklamaları ve tahlillerine yer veren müellif, sarf açısından kelimelerin kökeni, tekil-çoğul, müzekker-müennes halleri, fiillerin vezni, kelimenin hangi bablardan olduğu, yaşadığı anlam değişiklikleri ve illetli fillerde meydana gelen i'lâl kaidelelerine de yer vermektedir. Nahve dair ise i'râb tahlili, tanımlar ve teknik açıklamalar yapmaktadır. Ana metinde anlaşılması zor olan yerlerde zamirin nereye râci olduğu, kaynak eserde lafız-mana açısından kast edilen mefhumu açıklayan müellif yer yer kendi kanaatini de belirtmektedir. Hedef kitlesi olarak ilim ehlini belirlediğini ifade edebileceğimiz eserin dilinde; ıstılah ve terimlere sıkça yer verilen uzun ve detaylı anlatım görülmektedir.

Eserde bazı yerlerde uzun sayılamayacak miktarda kenar notları da mevcuttur. Müellif bu kenar notlarında metinde işlenen konular hakkında oluşan mukadder sorulara cevaplar aramakta ve sarf, nahiv, belagat vb. alanlar hakkında ıstılah açıklamalarına yer vermektedir.⁷ Mukayeseli bilgilerin ve tahlillerin varlığıyla bu kenar notları eserin ilmi hüviyetini güçlendiren özelliklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu bölümde alanın önemli âlimlerinden alıntılar yapan müellif, ileri sürdüğü bir görüşü desteklemek adına Sa'düddîn et-Teftâzânî (ö. 792/1390), Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) gibi âlimleri referans olarak açıklamalarda bulunmaktadır. Bazı yerlerde ise Arap dili alanı dışından müellif ve eserlere⁸ atf yaparak hadis metinlerinden istişhâd ile delillendirme yoluna da gitmektedir. Yine kenar notlarında i'râb tahlilleri,⁹ nahiv konuları bağlamında ayet ve şiirle istişhâd,¹⁰ nahiv kuralının açıklanarak Sibeveyh gibi kurucu âlimlerin görüşlerine de yer vererek konunun detaylandırılması¹¹ ve ana metinde uzun bir şekilde anlatılan konuyu özetlenmesi¹² yapılmıştır.

İmam Birgivi'nin *İzhârü'l-esrâr* ile Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın *Netâicü'l-Efkâr* eserlerinin ilim dünyasında oldukça meşhur ve yaygın olarak okutulması göz önüne alındığında eserin ilim talebeleri için yardımcı bir kaynak olarak faydalı bir telif olduğu görülmektedir. Müellifin verdiği bilgilerde şahıs ve eser isimleri vererek kaynak belirtmesi, soru-cevap şeklinde zihni çalıştıran ufuk açıcı tartışmalar yapması ve anlaşılması güç olan yerlerde açıklamalarla konuyu vuzuha kavuşturması eserin ilmi değerini artıran olumlu özellikleri arasında sayılabilir. Kanaatimizce eserin çok fazla uzun olması, fazla detaylı ve nahiv literatürünün sair düzenine uymayan ve işlevsel olmayan içindikiler bölümü eserin eksi yönleri olarak ifade edilebilir.

⁶ Buhârî, Mağâzî, 35.

⁷ Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâicü'l-Efkâr*, s. 7; 54-55; 272-273.

⁸ Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâicü'l-Efkâr*, s. 7.

⁹ Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâicü'l-Efkâr*, s. 107; 221.

¹⁰ Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâicü'l-Efkâr*, s. 124; 137.

¹¹ Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâicü'l-Efkâr*, s. 286.

¹² Mustafa Amâsî et-Trabzonî, *Menâfi'u'l-Ahyâr 'alâ Netâicü'l-Efkâr*, s. 217.

Resim 1: Menâfi 'u'l-Ahyâr 'in ilk iki sayfası

Resim 2: Menâfi 'u'l-Ahyâr 'in son sayfası

Kaynakça

- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin esmaü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*. Tsh. Kilisli Rifat Bilge - İbnülemin Mahmûd Kemâl İnal. 2 Cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1951.
- Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. Fikri Yavuz & İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifin*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Karabulut Ali Rıza & Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslâmi fi mektebâti'l-'âlem*. 6 Cilt. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001.
- Kümillâi, Muhammed Hıfzurrahmân. *el-Büdûru'l-mudiyye fi terâcimil Hanefiyye*. 23 Cilt. Mısır: Dâru's-Sâlih, 2. Baskı, 2018.
- Işkın, Gökhan Sebati. "Kuşadalı Mustafa b. Hamza (Adalı), Netâicu'l-Efkâr adlı Eseri ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2007): 153-171.